

İPEK YOLU HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

Esra YILMAZ*

Öz

Yaklaşık 8000 kilometre uzunluğu ile tarihi İpek Yolu, eski dünyanın en kapsamlı ticari ve sosyal iletişim hattıydı. Bu hat ile Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya; Akdeniz, Kuzey Afrika ve Avrupa ile iletişim kurmaktaydı. İpek Yolu, Çinli gezgin Chang Chien'in M.Ö. 138 yılında gerçekleştirdiği Orta Asya seyahati ile başlatılmaktadır ancak Tunç Çağı'na kadar ulaşan kadim bir ticaret güzergâhının varlığı kuşkusuzdur. Farklı rotalarla çok sayıda medeniyeti birbirine bağlayan İpek Yolu kültürel ve tarihsel açıdan dünyanın, uluslar ve kıtalar arasındaki en önemli bağlantısı olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Çin, güzergâhlar, ticari ürünler.

A BRIEF REVIEW ABOUT SILK ROAD

Abstract

About 8000 km long, the historical Silk Road was the world's most comprehensive trade and social communication network. Via this route, East, South and Southeast Asia maintained contact with the Mediterranean, North Africa and Europe. The inception of the Silk Road is ascribed to the Chinese explorer Chiang Chien's travel to Central Asia in 138 B.C. however, it is of no doubt that there was an ancient trade route dating as far back as the Bronze Age. The Silk Road, which has connected civilizations through many routes, continues to serve as the world's major cultural and historical meeting point between nations and continents.

Keywords: Silk Road, China, routes, commercial products. Ankara Üniversitesi İslam Tarihi Doktora öğrencisi, eyilmaz1864@yandex.com.

Giriş

“Tüccar, Doğu'dan Batı'ya doğru hareket etmektedir. Hep, daha çok kâr elde etme düşüncesi, onu ileriye yöneltmektedir; içinde yolculuk tutkusu, merak ve yabancı ülkeler, yeni insanlar görme isteği de yanmaktadır; sonra, malını sergilerken, o, gördüklerini ve duyduklarını anlatacak, çokbilmişliği ve korkusuzluğuyla, kendine saygı uyandıracaktır.”¹

Yukarıda Gordlevski'den alıntıyla bahsettiğimiz tüccarların, değerli ürünleri alıp sattıkları ve eşsiz hikâyelere tanık oldukları dünyanın en büyük ticaret yolu İpek Yolu'dur. Çin'den Hindistan'a ve İran'a, Rusya'dan Anadolu topraklarına ve Suriye'den Roma'ya kadar, farklı dillerin, farklı medeniyetlerin ve farklı halkların yaşadığı toprakları birbirine bağlayan İpek Yolu, tarihin çok eski zamanlarından

Makale gönderim tarihi: 14.06.2017, kabul tarihi: 10.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.321426

* Ankara Üniversitesi İslam Tarihi Doktora öğrencisi, eyilmaz1864@yandex.com.

¹ V. Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, 210.

itibaren, farklılıkların tanışmasına ve evrensel bir kültürün ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

1. İpek Yolu'nun Ortaya Çıkışı

Han Hanedanlığı (M.Ö. 206 - M.S. 220) İmparatoru Wu-ti'nin (M.Ö. 156 - M.Ö. 87) M.Ö. 138 yılında, bir Çinli elçi olan Chang-Chien'i (M.Ö. 200 - M.Ö. 114) Hsiung-nuların saldırısına uğrayan² çok güvendikleri ticari ortakları Yüecilere göndermesi İpek Yolu üzerindeki iletişimin başlangıcı kabul edilmektedir. Chang'ın amacı, kendilerini rahatsız eden, Çin Seddi'nin bile işe yaramadığı bozkır halkı Hsiung-nulara karşı, Yüecilere ittifak önermektir.³

Chang-Chien M.Ö. 138 yılında yola çıkmış ve Yüecilerin hükümdarıyla görüşmüştür. Yüeciler, Hsiung-nuların saldırısından sonra, Dunhuang ve Chi-lien arasındaki topraklarını bırakarak batıya göç etmişler ve Baktria'yı ele geçirerek, bu bölgeye yerleşmişlerdir.⁴ Chang, Yüeci hükümdarına Çin'in planlarından bahsetmiştir ancak hükümdar bereketli Baktria topraklarında barış dolu bir hayat yaşamaktadır ve çoktan doğuya dönmek ya da Hsiung-nulardan intikam almak arzularından vazgeçmişlerdir. Chang on iki yıllık bir maceranın ardından M.Ö. 126 yılında Çin'e geri döndü.⁵ İmparator Wu-ti, Chang Chien'in dönmesinden sonra, elçinin Tarım Basın ve Tanrı Dağları boyunca karşılaştığı zengin Part, Baktria ve Fergana hakkında hazırladığı rapor sayesinde bu bölgeler hakkında bilgi sahibi oldu ve hemen birkaç yıl sonra Çinli tüccarlar Orta Asya'ya sefer düzenlemeye başladılar.⁶

Chang-Chien ilk İpek Yolu yolcusu kabul edilse de günümüz çalışmaları bu kadim yolun çok daha eski zamanlarda var olduğunu göstermektedir. Arkeolojik verilere göre M.Ö. üçüncü binyılda günümüz Afganistan'ın Bedahşan vilayetinden Asya'nın batısına, Mısır ve Hindistan'a lacivert taşı ticareti yapılmaktaydı. Soğdian'dan turkuaz taşı, Baktria'dan değerli süs eşyaları ihraç edilmekteydi.⁷ İpek böceğinin keşfi ve ipek böceği kozasından elde edilen ipeğin kullanımı da Çin kayıtlarında M.Ö. 3. bin yılda yer alır. Efsanelere göre ipeğin kâşifi Çin imparatoru Huang-ti'nin eşi Lei-zu'dur. Lei-zu ayrıca ipek kıyafet giyen ilk kişiydi.⁸ İpeğin tarihi ile ilgili en eski belge, Çin'in Zhejiang bölgesindeki Hemudu antik sitesinde keşfedilen, M.Ö. 3600 yıllarına ait ipek dokumadır. Yine Zhejiang'da keşfedilen ve M.Ö. 2700 yılına tarihlendirilen ipek işlemeli bir dokuma⁹ ve Shang Hanedanlığı (M.Ö. 1600 - M.Ö. 1027)'nin başkenti An-yang'ta bulunan ipeğe sarılarak gömülmüş bronz bir balta diğer önemli buluntulardır. Zhou Hanedanı (M.Ö. 1122

² Bahaeddin Ögel, "Eski Ortaasya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüeciler", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 15, s. 1-3, Ankara 1957, 248.

³ Liu Xinru, The Silk Road in World History, Oxford University Press, Oxford 2010, 6.

⁴ Peter. B. Golden, Türk Halkları Tarihine Giriş, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Ankara 2002, 41.

⁵ Liu, 7.

⁶ Richard N. Frye, Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, 138.

⁷ E. E. Kuzmina, The Prehistory of the Silk Road, ed. Victor H. Mair, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008, 4.

⁸ Yongxiang Lu, A History of Chinese Science and Technology, c.2, Springer Publisher, 2015, 382.

⁹ Frances Wood, The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of Asia, University of California Press, California 2004, 28.

- M.Ö. 256) İmparatoru Youwang (M.Ö. 781- M.Ö. 771)'ın, M.Ö. 4. yy 'da hazırlattığı bir vergi listesinde ipek kumaşlarını sınıflara ayırdığı görülmektedir.¹⁰ Han Hanedanlığı döneminden kalma, Hunan eyaleti, Changsha yakınlarında bulunan, M.S. 168 yılında olduğu tahmin edilen, Xin Zhui; ya da bilinen adıyla 'Lady Dai''ye ait bir mezar içerdiği ipek ürünler nedeniyle dikkat çekicidir. Mawangdui İpek Yazmaları 'da denilen buluntular, 48 ipek rulo parşömen, etekler, çoraplar, eldivenler gibi ipek elbiseler, bir yastık, koku torbaları ve ayna kutuları gibi ipek kumaşlar ve diğer mezar eşyalarının ambalajı için kullanılan sargılar dâhil çok sayıda ipek eşyayı kapsamaktadır.¹¹ Zhou Hanedanlığının zayıflamasıyla ortaya çıkan çok sayıda feodal devlet, ipek ticaretini ve dokumacılık görevini üstlendiler ve sadece kendi saraylarında kullanılmak için değil, yüksek rütbeli memurlara armağan etmek ve uzak ülkelerin hükümdarlarına göndermek için de ipek kumaşlar ürettiler. Göçebelere ipek rulolar verilerek saldırılarının önüne geçmeye çalıştılar. Devlete iyi hizmetlerde bulunmuş kişiler de ipek hediyeler verilerek ödüllendirildi.¹² Savaşan İmparatorluklar dönemine gelindiğinde ise Çin, ihracat yapacak kapasiteye ulaşmıştı. Zamanla sadece krallığın ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ipek üretim tesislerinin yanında şehirlerde de dokuma atölyeleri kuruldu. İpek hem ihraç maddesi hem de haraç olarak verilen bir ürün olarak büyük miktarlarda üretilmeye başlandı. İpeğin ihracatından elde edilen gelirlerin sağladığı zenginlik istihdamı artırdı, bu işle meşgul olanların sayısı artmaya başladı ve zengin ipek tüccarları oluştu.¹³

Çin ipek üretimini bir sır gibi sakladığından diğer bölgelere ulaştırılması oldukça geç dönemlerde gerçekleşmiştir. Orta Asya'ya ipekböcekçiliği Tarım Havzasından taşınmıştır. Bu bölgedeki Hoten çok ender bulunan ipekböceği yumurtalarına sahipti ve bu yumurtaların başka yerlere götürülmesi kesinlikle yasaktı. Bir efsaneye göre Kuçalı bir prenses Hoten kralı ile evlenmiş, Hoten'e gelirken gelin başlığının içine ipekböceği yumurtalarını saklamıştır. Böylece bu bölgede ipekböcekçiliği başlamıştır.¹⁴ Hindistan'a dut ağacının ulaşması da Hotan üzerinden M.Ö. 140 civarında gerçekleşmiştir. İpek yetiştiriciliği ilk olarak Brahmaputra ve Ganj nehirlerinin kıyılarında başlamıştır.¹⁵

M.S. 552 yılında Nesturi bir rahibin, bambu esasının içine gizlediği ipekböceği yumurtalarını, Bizans imparatoru Justinian'a kaçırması ile ipek batıya da taşınmış oldu.¹⁶ Buna benzer bir diğer rivayete göre ise, iki İranlı keşiş Çin'de, belki de Çin'in Nankin eyaletinde uzun süre kalmış ve bu sırada ipek üreticiliğini dikkatli bir şekilde gözlemlemişlerdi. İpek böceğinin Nankin'den İstanbul'a kadar sürecektir bu çok uzun yolculuğa dayanamayacağını, ancak yumurtalarının uzak yerlerde de

¹⁰ Hans Wilhelm Haussig, İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi, çev. Müjdat Kayayerli, Geçit Yayinevi, Kayseri 1997, 67-68.

¹¹ Wood, 28.

¹² Frye, 166.

¹³ Haussig, 72.

¹⁴ James C. Y. Watt, Prudence Oliver Harper, China: Dawn Of A Golden Age 200-750 Ad, Metropolitan Museum of Art, 2004, 72; W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, 5.

¹⁵ Rajat Datta, Mahesh Nanavaty, Global Silk Industry: A Complete Source Book, Universal Publishers, 2005, 18.

¹⁶ Dennis Bloodworth, Ching Ping Bloodworth, The Chinese Machiavelli 3000 Years of Chinese Statecraft, Transaction Publishers, 1976, 140.

üretilebileceğini fark etmişler ve İstanbul yolculuklarında tasarımlarını imparatora anlatmışlardır. İmparator Justinianus'un övgülerine ve değerli hediyelerine mazhar olduktan sonra Çin'e geri dönen Pers keşişleri, ipek böceği yumurtalarını bastonlarının içine saklayarak İstanbul'a taşımışlardır.¹⁷

İpekböceğinin İran'a taşınması ise Çin kralı Wuti'nin Part imparatoru II. Mithradates'e gönderdiği elçiler ile başlamıştır. M.Ö. 53 yılında Pers-Roma arasındaki Carrhae savaşında Perslilerin ipek bayraklar açtıkları ve Romalıların büyük bir şaşkınlık yaşadıkları kayıtlarda geçer.¹⁸

Çin'in, Chang aracılığıyla, Hsiung-nu'lara karşı; Yüeci, Wu-sun ve başka kavimlerle kurmaya çalıştığı ittifaklar ve aralarında gerçekleşen diplomatik, kültürel ve ekonomik ilişkiler İpek Yolu'nun başlangıcı sayılır.¹⁹ Chang'ın, 12 yıl süren gezisi sonunda, Orta Asya ve diğer uzak bölgeler hakkında beraberinde getirdiği değerli bilgiler, Çin'in vizyonunu değiştirmiştir. Hayatını adadığı tehlikeli yolculuklar nedeniyle kendinden sonra gelen İpek Yolu gezginleri Chang'ı, İpek Yolu kurucusu unvanıyla onurlandırdılar. Chang'ın seyahatinden sonra ticaret yolu kesin olarak açılmış oldu.²⁰

2. İpek Yolu Güzergâhları

1.a. Kuzey İpek Yolu Güzergâhı

Asya ile Avrupa arasındaki yaklaşık 8000 km'lik yol, İpek Yolu yol ağı, oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Changan, Anxi, Urumçi, Almaata, Hoten, Kaşgar, Semerkant, Merv, Kabil, Tahran, Bağdat, Halep, Şam ve Anadolu şehirlerinin bulunduğu güzergâha Rusya, Hindistan, Arap Yarımadası, Afrika ve Avrupa'ya ulaşan alternatif yollar da eklenince İpek Yolu devasa boyutlara ulaşmaktadır.²¹

İpek Yolu, genel olarak, Kuzey ve Güney İpek Yolu olarak adlandırılan iki güzergâh takip ederdi. Kuzey İpek Yolu Güzergâhı, Güney İpek Yolu ile aynı rotada, Çin'in Changan (Xi'an) eyaletinden başlardı.²² Changan, İpek Yolu'nun başlangıç noktası olmasının yanında, özellikle Tang Hanedanlığı döneminin başkentliğini yapması ve kültürlerarası iletişimin sağlandığı büyük bir merkez olması bakımından da önemliydi.²³ Kentsel planlama dikkat çekiciydi. Geniş caddeleri Arap, Pers, İbrani, Japon, Koreli, Vietnam, Türk, Hintli ve Tibetli çok sayıda sanatçı, gezgin, zanaatkar ve tüccar ile doluydu.²⁴

Changan'dan yola çıkan kervan, yaklaşık iki haftalık bir yolculuktan sonra, iki seçenikle karşı karşıya gelirdi. Dilerse, güneye dönebilir, Chengdou ve Kunming

¹⁷ Edward Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans, çev. Asım Baltacıgil, c. IV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994, 69.

¹⁸ Jonathan Tucker, The Silk Road Central Asia: A Travel Companion, I.B Tauris, London 2015, 2.

¹⁹ Golden, 50.

²⁰ Richard C. Foltz, İpek Yolu Dinleri Antik Donemden 15. Yüzyıla Kadar Karayolu Ticareti ve Kültürel Etkileşim, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul 2006, 15.

²¹ Basak Gardner, Chris Gardner, Flora of the Silk Road, I.B.Tauris, London 2014, 1-3.

²² Cengiz Alyılmaz, İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, 281.

²³ Ming Lu, Zhao Chen, Yongqin Wang, Yan Zhang, Yuan Zhang, Changyuan Luo, China's Economic Development: Institutions, Growth and Imbalances, Edward Elgar Publishing, 2014, 95.

²⁴ Craig Lockard, "Tang Civilization and the Chinese Centuries", Microsoft Encarta Encyclopedia, 1-10, 2000, 4.

üzerinden birkaç haftalık bir seyahatten sonar Red River'in kıyısında bulunan Hanoi'ye ulaşabilir ve Güney Çin Denizi yoluyla Endonezya'ya geçebilirdi.²⁵ Dilerse de, Kuzey İpek Yolu rotasında batıya devam eder, Çin Seddi'ne paralel olarak, Hexi Koridoru boyunca ilerler ve Lanzhou'ya ulaşırdı. Lanzhou sadece kara yolları üzerinde seyahat eden yolcular için değil, Sarı Nehir (Huang He) kıyısında yer alması nedeniyle, transit gemiler için de önemli bir duraktı.²⁶

Hexi Koridoru Tibet Platosunun kuzey ucunda bulunan Qilian Dağı ile Moğol Platosu'nda yer alan Mazong Dağı arasındaki vadileri ifade eder. Qilian Dağı'nın buzlu tepelerinden eriyerek vadiye dolan kar suları ile beslenerek zenginleşen koridor önemli bir transit geçiş ve kültürel iletişim yoluydu.²⁷ Lanzhou'ya ulaşan kervan, buradan, devamla, Wuwei, Zhangye, Jiuquan,²⁸ Anxi (Guazhou) ve ardından Dunhuang'ı geçerek,²⁹ Dunhuang'ın 90 km. kuzeybatısında, Shule ırmağının kıyısında yer alan ve Han Hanedanlığı zamanında, Kuzey İpek Yolu güzergahında önemli bir geçiş kapısı olarak kurulmuş olan Yumen Geçidi'ne (Jade Gate) ulaşırdı.³⁰ Lanzhou'da güneye geçen bir yol, Xining'ten Tibet'e, buradan da Ganj Nehri'ne ilerlerdi. Ganj Nehri deltasında iki büyük körfez Deniz İpek Yolu ticaretini sağlardı. Bunlardan biri Bengal Körfezi'nden Malakka Boğazı yoluyla Endonezya'ya ulaşırdı. Bir diğer rota, yine Bengal Körfezi'nden yola çıkar, Hindistan'ın güneybatı kıyısında bulunan Malabar'a, buradan devamla da Hürmüz Boğazı'ndan geçerek İran Körfezi vasıtasıyla Bağdat'a ulaşırdı. Lanzhou, Turfan, Yining, Balasagun, Taşkent, Otrar, Hive, Ürgenç'e ulaşan, Ürgenç'den, Hazar Denizi'nin kuzeyinde bulunan Astrahan'a, buradan da Volga Irmağı kıyılarına ve Karadeniz'de Kırım'a ulaşan bir başka güzergah daha vardı.³¹

Dunhuang, İpek Yolu'nun en önemli duraklarından biridir. Hemen 25 km. yakınında Qinanfodong (Bin Buda Mağaraları-Mogao Mağaraları) yer almaktadır. Singind Sand Dağı'nın kaya ile kaplı doğu tarafında yer alan Mogao Mağaraları'nın tarihi MS. 366 yılına kadar gider. Günümüzde 492 mağara, 45000 metrekare duvar resimleri ve boyları 10 cm'den 33 m'ye kadar değişen 2400 figür bulunmaktadır.

Dunhuang'a ulaşıldığı noktada, kervanın önünde devasa Taklamakan Çölü uzanmaktadır. Çevre halkları buraya "Ölüm Ülkesi" derler. Bitki örtüsü yok denecek kadar azdır. Sert esen tehlikeli rüzgârlar sürekli toprağı aşındırmaktadır. 100 metreyi hatta kimi zaman 300 metreyi aşan kum tepelikleri oluşur. Neredeyse hiç yağmur yağmaz. İklimi oldukça serttir.³² Susuz kalabilir, yolunuzu kaybedebilir

²⁵ Gottlieb Guntern, *The Spirit of Creativity Basic Mechanisms of Creative Achievements*, University Press of America, 2010, 423.

²⁶ Jonathan Tucker, *The Silk Road China and the Karakorum Highway A Travel Companion*, I. B. Tauris Publisher, London 2013, 92.

²⁷ Fang Wang, *Geo-Architecture and Landscape in China's Geographic and Historic Context*, Springer, 2016, 62.

²⁸ Tucker, *The Silk Road China and...*, 95.

²⁹ Wood, 12.

³⁰ Wang Xudong, Li Zuixiong, Zhang Lu, *Condition Conservation and Reinforcement of the Yumen Pass and Hecang Earthen Ruins Near Dunhuang*, *Conservation of Ancient Sites on the Silk Road*, ed, Neville Agnew, J P Getty Trust Publisher, 2010, 351.

³¹ Guntern, 423-424.

³² Tom Warhol, *Desert*, Cavendish Square Publishing, 2006, 58.

veya yırtıcı hayvanlarla karşılaşabilirdiniz. “Buried Treasures of Chinese Turkestan” kitabında Von Le Coq kervanın maruz kaldığı bir geceyi şöyle anlatır:

*“Aniden gökyüzü karanlığa büründü... Bir dakika sonra kervanı dehşete düşüren bir fırtına patlak verdi. Çakıl taşlarıyla karışık devasa kum kitleleri güçlü bir şekilde göğe yükseldi, kendi etrafında döndükten sonra hızla insanların ve hayvanların üzerine indi... Karanlık artıyor ve fırtınanın tuhaf uğultusu şiddetleniyordu... Sanki cehennem ortaya çıkmış gibiydi... Böyle bir fırtınaya maruz kalan gezginin, sıcağa rağmen, kendini taş ve kumlardan koruyabilmek için keçe benzeri bir örtüye sarınması gerekir. İnsanlar ve atlar yere uzanmalı ve belki de saatler sonra sona erecek olan kasırganın geçmesini beklemelidir.”*³³

Taklamakan Çölü'nün çevresi de en az kendisi kadar acımasız bir alandır. Kuzeydoğuda Taklamakan'ın kendisi kadar sert bir iklime sahip olan Gobi Çölü uzanır. Geri kalan üç tarafı yüksek dağlarla çevrilidir. Güneyde Himalaya, Karakorum ve Kunlun Dağları,. Kuzeyde Tanrı Dağları batıda Pamir Dağları yer alır.³⁴ Pamirler 4000 metre yüksekliği ile dünyanın çatısı kabul edilir. Kolları doğudaki Himalayalar ve kuzey doğudaki Tianshan ve Karanlık Dağlar ile batıdaki Hindukuş Sıradağlarına uzanan Pamirler bölgenin yaşam koşullarını belirler.³⁵ Karla kaplı tepeleri ve aniden değişen iklimi ile Pamirler kervanlar için iyi bir güzergâh değildi ancak güneyden kuzeye, doğudan batıya geçiş için yegâne kullanışlı rotaydı.³⁶

Kervan, çöl ve dağların arasında kendine bir yol bulur ve kuzeye doğru ilerleyerek, Dunhuang'dan, yaklaşık üç hafta süren bir yolculuktan sonra Kumul'a geçerdi. Kumul'dan devam eden Kuzey İpek Yolu Güzergahı Turfan'a ulaşırdı. Turfan'da yol birkaç güzergaha ayrılırdı. Bu güzergahlardan en kuzeydeki rota, Urumçi, Shihezi, Almaata, Bişkek, Taşkent, Semerkand ve Buhara üzerinden Merv kentine, bir diğer rota ise, Turfan'dan, Taklamakan Çölü ile Tianshan Dağları'nın güney etekleri boyunca, Toksun, Qumush, Qara Shar, Buquq, Kucha, Baicheng, Aksu, Uçturfan üzerinden Kaşgar'a ulaşırdı.³⁷ Veya Baş Kurgan'a doğru ilerleyerek Güney Güzergahı'na geçebilirdi.³⁸ Dilerse de Sibiryaya ile Tibet arasındaki ticareti sağlayan Kuzey-Güney rotasından devam ederdi.³⁹

Kaşgar, Hotan, Yarkent, Kargı, ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin diğer şehirlerinden devamla Hindistan'ın Leh bölgesine ulaşan bir rota vardı ki, Leh'ten yola çıkanların Khardung La, Sasser La, Karakorum ve Suget Geçidi'ni aşmaları gerekiyordu.⁴⁰

³³ Peter Hopkirk, Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia, Oxford University Press, Oxford 2001, 10.

³⁴ Sir Barry Cunliffe, Steppe, Desert, and Ocean The Birth of Eurasia, Oxford University Press, Oxford 2015, 243.

³⁵ Frye, 17.

³⁶ Frank Bliss, Social And Economic Change In The Pamirs (Gorno-Badakhshan-Tajikistan), Routledge, 2006, 49.

³⁷ Wood, 12; Hopkirk, 18.

³⁸ Hopkirk, 17.

³⁹ Guntern, 425.

⁴⁰ Jacqueline H. Fewkes, Trade and Contemporary Society Along the Silk Road: An Ethno-History of Ladakh, Routledge, 2009, 48.

2.b. Güney İpek Yolu Güzergâhı

Güney İpek Yolu ise, Dunhuang'a kadar Kuzey İpek Yolu ile aynı rotayı izlerdi. Dunhuang'dan sonra güneye yönelerek, Taklamakan Çölü'nün güney kıyısı ve Tibet'in kuzey duvarı boyunca ilerleyerek, Baş Kurgan, Çarkılık (Charqiliq), Wash Shahari, Çerçen, Endere Langar, Niya (Niya Bazar), Keriya (Yudian), Chira Bazar, Hotan, Guma Bazar'ı geçer ve Yarkent'e ulaşırdı.⁴¹ Buradan, kuzeye doğru devam eder ve Taklamakan Çölü'nün bitiş noktasında yer alan Kaşgar'da İpek Yolu'nun Kuzey Güzergâhı'na katılırdı.⁴²

Kaşgar Changan'ın 3700 km. batısında, Pamirlerin doğu eteğinde yer alır. Eski zamanlarda bu uzaklık muhtemelen bir yıl süren yolculuk demektir. Güney ve Kuzey İpek Yolu güzergâhlarının birleştiği önemli bir kervan şehriydi. Çin'e doğru seyahata çıkan yolcular, Pamir ve Karakorum Dağları'nı aştıktan sonra Kaşgar'da mola verirler, Tibet öküzlerini ve katırlarını develerle değiştirirler ve Taklamakan Çölü'nü geçmeye hazırlanırlardı.⁴³

Kaşgar'da bir araya gelen kervanların önünde, devam edebilecekleri birkaç rota vardı. Budist rahipler genellikle Taşkurgan'ı geçip, Hindukuş Dağları'nı aştıktan sonra Gandhara ve Taxila Budist krallıklarına, tüccarlar ise güneye, Pamir Dağları'nın kuzeyinden ilerleyerek, Semerkant ve Buhara'ya ya da Pamir Dağları'nın güneyinden devamla Belh ve sonrasında da Merv'e giderlerdi. Merv'den yola devam eden kervan, Hazar Denizi üzerinden Bakü'ye geçer ve buradan Karadeniz'e ulaşırdı.⁴⁴

Merv ve Belh kentlerinden geçerek İran topraklarına giren rota ise Nişabur, Damgan, Gorgan ve Rey'e ulaşırdı. İpek Yolu, Rey kentinden Kazvin'e geçer ve birkaç güzergâha ayrılırdı. Bir güzergâh, Azerbaycan'dan Trabzon'a, diğer güzergâh ise Hemedan, Bağdat, Musul, Antakya ve Kapadokya üzerinden Sard'a ulaşırdı. Hindistan'a geçen rota ise, Tus, Peşaver, Hayber Geçidi, Kabil ve Kandehar üzerinden Herat'a ulaşırdı.⁴⁵

3.İpek Yolu'nda Kervanlar

Tüccarların, gezginlerin, dini amaçla veya politik nedenlerle seyahat edenlerin ve macera severlerin geçmeleri gereken güzergâhlardan yukarıda bahsettik. Bu seyahate başlamadan önce yolcuların, nasıl bir içtenlikle, hedeflerine sağ salım ulaşabilmeyi dilediklerini tahmin edebiliyoruz çünkü İpek Yolu gezgininin, yolun tamamını kat etmeyecekse dahi uzun ve meşakkatli günleri göze alması gerekirdi.⁴⁶

Kervanlar yol boyunca karşılaşma ihtimalleri olan problemlere karşı hazırlıklı olmak zorundaydılar. Bunun için öncelikle yola çıkmak için en iyi zamanı beklerlerdi. Karların eridiği, toprağın kurduğu ve hayvanların tüketebileceği

⁴¹ Wood, 13.

⁴² Hopkirk, 18.

⁴³ Tucker, The Silk Road China and..., 153.

⁴⁴ Wood, 13; Herbert Heaton, Avrupa İktisat Tarihi, çev. Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Paragraf Yayınları, Ankara 2005, 27.

⁴⁵ Kiyanoosh Kiyani Haftiang, The Book of Iran A Survey of the Geography of Iran, trans. Azita Rajabi, Center for International Cultural Studies, 2003, 65 vd.

⁴⁶ James Anderson, Daily Life through Trade: Buying and Selling in World History, Greenwood Publisher, 2013, 218.

otların yetiştiği zaman en uygun vakitti.⁴⁷ Sonra yeterince sayıya ulaşıncaya yola çıkıyorlardı. Bu sayı bazen birkaç bin bazen ise birkaç düzine oluyordu.⁴⁸ Çok tehlikeli yerlerde yolculuk, silahlı askerlerin kontrolünde devam ederdi ya da muhafız kiralanırdı. Ayrıca kervan yola çıkmadan, gerekli bütün izinleri almaya özen gösterirdi. Eğer geçilecek ülkede savaş veya bir karışıklık varsa yolcuların bir kimlik belgesi taşımaları gerekirdi.⁴⁹ Barış zamanlarında bu durum zorunlu değildi. Ancak kölelerin vizesiz yolculuk etmeleri yasaktı.⁵⁰

Çok sık kullanılan yolları tercih ediyorlardı. Kendilerine bazı bölgeleri dinlenme yerleri olarak belirlemişlerdi. Yanlarında sadece ihtiyaç duydukları kadar yiyecek taşıyorlardı. Gerektiği zaman ihtiyaçlarını kervan yolu üzerine kurulmuş kentlerde giderebiliyorlardı. Kervanların bu kentlere uğraması, buralardan alışveriş yapması bu şehirler için hayati önem taşıyordu. Bu yerler şehirlerine uğrayan kervanların sayısına göre kazanıyor veya kaybediyorlardı.⁵¹ Kentler yolculara barınma, gıda ve erzak tedarik edebilme, eşya alabileceği veya var olan eşyalarını satabilme imkânı sunuyordu. Ayrıca yük hayvanlarını daha sağlıklı hayvanlarla ya da yolun ileriki safhalarında daha yararlı olacak hayvanlarla değiştiriyorlardı. İpek Yolu haritalarına bakılınca, kervanların, çölün zorlayıcılığı ve ölümcüllüğünden sonra, Dunhuang, Hami, Hoten, Turfan, Kaşgar, Semerkand, Buhara, Belh, Merv ya da Herat gibi İpek Yolu kentlerine ulaşıncaya, yolculuğun bir sonraki aşamasına geçmeden önce, tatlı su ve taze meyvelerle dolu duraklarda yaşadıkları sevinçler hayal edilebilir.⁵²

Kervanlarda eşya taşıma işinde iklim şartlarına dayanabildikleri ve daha fazla yük taşıyabildikleri için atlara oranla develer daha çok kullanılıyordu. Özellikle, çöllere ve kuru bölgelere için develer, Hazar Denizi çevresi gibi rutubetli bölgelere için katırlar kullanılırdı.⁵³ İki hörgüçlü develer tek hörgüçlü olanlara göre daha çok tercih ediliyordu. Devenin hörgücünde saklı bulunan yağlar, hayvanın çölde daha uzun süre dayanmasını, toynaklarının altındaki ince tabanları da gevşek kumlu arazilerde daha sağlam yürümelerini sağlıyordu.⁵⁴ Katırlar ve eşekler özellikle kişisel eşyaları taşımakta kullanılırken, atlar, öküzler ve develer araba çekerlerdi. Bir deve 200 kg. yük taşıyabiliyordu. Bir kervanda bazen binlerce hayvan oluyordu.⁵⁵ Milattan sonraki yıllarda develere uygun eyer üretilmeye başlandıktan sonra özellikle sıcak ve kuru iklimlerin olduğu yerde daha fazla kullanılmaya başlandı.⁵⁶

İpek yolunda neden buğday gibi ağır ve yer kaplayan fakat fazla değeri olmayan mallar yerine değerli eşyaların taşındığının açıklaması da budur. Tüccar göze aldığı

⁴⁷ Anderson, 219.

⁴⁸ Ali Mazaheri, Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, çev. Bahriye Üçok, Varlık Yayınları, İstanbul 1972, 347.

⁴⁹ Gordlevski, 211.

⁵⁰ Mazaheri, 349.

⁵¹ Nihal Şahin Utku, Kızıldeniz Çöl Gemi Tacir, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, 229.

⁵² Major, John, , "Geographical Setting of the Silk Roads", Asia Society, (Çevrimiçi: 12.01.2016), <http://asiasociety.org/geographical-setting-silk-roads>

⁵³ Mazaheri, 346.

⁵⁴ Liu, ss. 11.

⁵⁵ Anderson, 219.

⁵⁶ Utku, 229.

risklerin ciddi bir karşılığının olmasını istiyordu. Seyahatinin sonunda kayda değer oranda kar elde etmesi gerekliydi.⁵⁷

4. İpek Yolu'nda Ticareti Yapılan Ürünler

İpek Yolu'nda ticareti yapılan başlıca ürün ipekti ve “*tüccarlar, Çinlilerden satın aldıkları ham ya da işlenmiş ipeklileri, kullanılmak üzere Roma İmparatorluğu'na götürüyorlardı.*”⁵⁸ Ancak tek ürün değildi. Örneğin Çin'de ipek dışında el yapımı porselen tabak ve vazolar ve çeşitli el işçiliği ürünler de ticaret konusuydu. Porselen, mürekkep, güzel kokular, tarçın, vahşi atlar ve eyerler, bronz aynalar, barut, medikal ürünler ve Çin kâğıdı da ticareti yapılan mallardı. Orta Asya ve Doğu Akdeniz'den deve, üzüm tohumu, yün eşyalar, halı, kilim, battaniye ve goblen ve yarı kıymetli taşlar ve cam gelirdi. Horasan pamuk üretiminde çok ileriye. Buradan üretilen kumaşlar, Çin, Bağdat ve Mısır'a ihraç edilirdi. Halı üretiminde en güzel eserler Çin Türkistanı, Moğolistan, Afganistan, Fars, Azerbaycan, Taberistan ve Buhara'ya aitti. En pahalı olanı halılar İsfahan'da üretilenlerdi.⁵⁹

Hindistan'dan baharat, çeşitli kumaş ve taşlar, boya, fildişi, evcil ve gösteri hayvanları, egzotik kürkler, kaşmir yünü, işlenmiş pamuk, ıspanak, sandal kerestesi ve diğer egzotik ağaçlar, palmye yağı, şeker kamışı şekeri, parfümler, yakut, safir ve zümrüt gibi değerli taşlar ve kök boyalar ticarete ortak oluyordu.⁶⁰ Mısır, Dimyat yakınlarındaki Dabik adı verilen, altın ve gümüş tellerle karıştırılarak bir çeşit keten üretimi yapıyordu.⁶¹ İran'dan gümüş⁶², buhur, şarap, cam ve zeytinyağı ithal edilirdi.⁶³ Cündişapur kenti parfümleri ile ünlüydü. Bu parfümler Çin, Hindistan, Arabistan ve İspanya'ya gönderilirdi.⁶⁴

Cam üretimin kökeni Fenikelilere dayanırdı ancak bu konuda ün sahibi olan kent Halep'ti. Dünyanın hiçbir yerinde Halep'in Nasr Hüsrev çarşısında üretilen camlar kadar güzeli görülmemişti. Bu camlar dünyanın her yerine ihraç edilirdi.⁶⁵

Her kentte köle pazarları kurulurdu. Doğu Afrika'da özellikle Sevakın, Badi, Mogadişu, Mombassa, Zengibar gibi şehirlerden Hindistan, Arabistan ve Mısır'da köle ticareti yapılıyordu.⁶⁶ Anadolu, Karadeniz ve İstanbul'da da köle ticareti yapılıyordu.⁶⁷ Cenevizliler, köleleri, Akdeniz ülkelerine satıyorlardı.⁶⁸ Kuca iyi müzisyen köleleriyle ünlüydü. Köleler bütün toplumlar için ticaret konusuydu. Özellikle saray çevresindeki Çinliler, kendilerini eğlendirmek için yerli kölelerden farklı olarak uzak ülkelerden akrobatlar, dansçılar, müzisyenler satın alıyorlardı.⁶⁹

⁵⁷ Foltz, 23-24.

⁵⁸ Gibbon, 66

⁵⁹ Mazaheri, 334.

⁶⁰ Tucker, The Silk Road China and..., 3.

⁶¹ Mazaheri, 322.

⁶² Anderson, 220.

⁶³ Tucker, The Silk Road China and..., 5.

⁶⁴ Mazaheri, 328.

⁶⁵ Mazaheri, 322.

⁶⁶ Utku, 225.

⁶⁷ M. V. Levçenko, Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi, çev. Maide Selen, Özne Yayınları, Nisan 1990, 16.

⁶⁸ Gordlevski, 213.

⁶⁹ Frye, 167-168.

Sonuç

Chang-Chien M.Ö. 138 yılında başlayan ve on iki yıl süren macerasının ardından Çinli tüccarlar Orta Asya'ya sefer düzenlemeye başladılar. Chang-Chien ilk İpek Yolu yolcusu kabul edilse de günümüz çalışmaları bu kadim yolun çok daha eski zamanlarda var olduğunu göstermektedir. İpek Yolu, genel olarak, Kuzey ve Güney İpek Yolu olarak adlandırılan iki güzergah takip ederdi. Kuzey İpek Yolu Güzergahı, Güney İpek Yolu ile aynı rotada, Çin'in Changan (Xi'an) eyaletinden başlar, Çin Seddi'ne paralel olarak, Hexi Koridoru (Gansu Koridoru) boyunca ilerler ve Lanzhou, Dunhuang ve Kumul'un ardından Turfan'a ulaşırdı. Turfan'dan, Taklamakan Çölü ile Tianshan Dağları'nın güney etekleri boyunca ilerleyerek Kaşgar'a ulaşırdı. Güney İpek Yolu ise, Dunhuang'a kadar Kuzey İpek Yolu ile aynı rotayı izlerdi. Dunhuang'dan sonra güneye yönelerek, Taklamakan Çölü'nün güney kıyısı ve Tibet'in kuzey duvarı boyunca ilerleyerek Yarkent'e ulaşırdı.⁷⁰ Buradan, kuzeye doğru devam eder ve Kaşgar'da İpek Yolu'nun Kuzey Güzergahı'na katılırdı. İpek Yolu'nda ticareti yapılan başlıca ürün ipekti ancak tek ürün değildi. Porselen, mürekkep, güzel kokular, tarçın, vahşi atlar ve eyerler, bronz aynalar, barut, medikal ürünler ve Çin kâğıdı, deve, üzüm tohumu, yün eşyalar, halı, kilim, battaniye ve goblen ve yarı kıymetli taşlar, cam, pamuk, baharat, çeşitli kumaş ve taşlar, boya, fildişi, evcil ve gösteri hayvanları, egzotik kürkleri, kaşmir yünü, işlenmiş pamuk, ıspanak, sandal kerestesi ve diğer egzotik ağaçlar, palmye yağı, şeker kamışı şekeri, parfümler, yakut, safir ve zümrüt gibi değerli taşlar ve kök boyalar, gümüş, muslin kumaşlar, buhur ve mur, şarap, cam ve zeytinyağı ticarete ortak oluyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İpek Yolu Çin'den Roma'ya, Rusya'dan Hindistan'a, İran'dan Kore'ye farklı dil, inanç ve kültüre sahip coğrafyaları çeşitli yollarla birbirine bağlamış, ekonomik, kültürel ve diğer pek çok alanda eşitlik ve hoşgörü mesajları taşıdığı kadim medeniyetleri zenginleştirmiştir.

Kaynakça

Alyılmaz, Cengiz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015.

Anderson, James, *Daily Life Through Trade: Buying and Selling in World History*, Greenwood Publisher, 2013.

Bliss, Frank, *Social And Economic Change In The Pamirs (Gorno-Badakhshan-Tajikistan)*, Routledge, 2006.

Bloodworth, Dennis, Bloodworth, Ching Ping, *The Chinese Machiavelli 3000 Years of Chinese Statecraft*, Transaction Publishers, Ocak 1976.

Cunliffe, Sir Barry, *Steppe, Desert, and Ocean The Birth of Eurasia*, Oxford University Press, 2015.

⁷⁰ Wood, 13.

- Datta, Rajat, Nanavaty, Mahesh, *Global Silk Industry: A Complete Source Book*, Universal Publishers, Şubat 2005.
- Fewkes, Jacqueline H., *Trade and Contemporary Society Along the Silk Road: An Ethno-History of Ladakh*, Routledge, 2009.
- Foltz, Richard C., *İpek Yolu Dinleri Antik Dönemden 15. Yüzyıla Kadar Karayolu Ticareti ve Kültürel Etkileşim*, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul 2006.
- Frye, Richard N., *Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası*, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- Gardner, Başak, Gardner, Chris, *Flora of the Silk Road*, I.B.Tauris, London 2014.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, çev. Asım Baltacıgil, c. IV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- Golden, Peter. B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay, Karam Yayınları, Ankara 2002.
- Guntern, Gottlieb, *The Spirit of Creativity Basic Mechanisms of Creative Achievements*, University Press of America, Ağustos 2010.
- Haftiang, Kiyanoosh Kiyani, *The Book of Iran A Survey of the Geography of Iran*, trans. Azita Rajabi, Center for International Cultural Studies, 2003.
- Haussig, Hans Wilhelm, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, çev. Müjdat Kayayerli, Geçit Yayınevi, Kayseri 1997.
- Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, çev. Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Paragraf Yayınları, Ankara 2005.
- Heyd, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975.
- Hopkirk, Peter, *Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Kuzmina, E. E., *The Prehistory of the Silk Road*, ed. Victor H. Mair, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008.
- Levçenko, M. V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, Özne Yayınları, Nisan 1990.
- Lockard, Craig, "Tang Civilization and the Chinese Centuries", *Microsoft Encarta Encyclopedia*, 1-10, 2000.
- Lu, Ming, Chen, Zhao, Wang, Yongqin, Zhang, Zhang, Yan, Yuan, Luo, Changyuan, *China's Economic Development: Institutions, Growth and Imbalances*, Edward Elgar Publishing, 2014.
- Lu, Yongxiang, *A History of Chinese Science and Technology*, c.2, Springer Publisher, 2015.
- Mazaheri, Ali, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, çev. Bahriye Üçok, Varlık Yayınları, İstanbul 1972.

Ögel, Bahaeddin, “Eski Ortaasya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I Yüceçiler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 15, 1-3, s. 247-278, 1957.

Park, Hyunhee, *Mapping the Chinese and Islamic Worlds: Cross-Cultural Exchange in Pre-Modern Asia*, Cambridge University Press, Ağustos 2012.

Tucker, Jonathan, *The Silk Road Central Asia: A Travel Companion*, I.B Tauris, London 2015.

Tucker, Jonathan, *The Silk Road China and the Karakorum Highway A Travel Companion*, I. B. Tauris Publisher, London 2013.

Utku, Nihal Şahin, *Kızıldeniz Çöl Gemi Tacir*, Klasik Yayınları, İstanbul 2012.

Wang, Fang, *Geo-Architecture and Landscape in China's Geographic and Historic Context*, Springer, 2016.

Warhol, Tom, *Desert*, Cavendish Square Publishing, 2006.

Watt, James C. Y., Prudence Oliver Harper, *China: Dawn Of A Golden Age 200-750 Ad*, Metropolitan Museum of Art, Ekim 2004.

Wood, Frances, *The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of Asia*, University of California Press, California 2004.

Xinru, Liu, *The Silk Road in World History*, Oxford University Press, Oxford 2010.

Xudong, Wang, Zuixiong, Li, Lu, Zhang, *Condition Conservation and Reinforcement of the Yumen Pass and Hecang Earthen Ruins Near Dunhuang*, Conservation of Ancient Sites on the Silk Road, ed. Neville Agnew, J P Getty Trust Publisher, Haziran 2010.

Zürcher, Erik, *The Buddhist Conquest of China The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China*, E. J. Brill, Leiden 1972.

İnternet Kaynakları

Major, John, “Geographical Setting of the Silk Roads”, *Asia Society*, <http://asiasociety.org/geographical-setting-silk-roads> (Çevrimiçi: 12.01.2016)